

А. М. Ігнат'єв

ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено обґрунтування принципів процесу забезпечення воєнної безпеки.

Отримана відповідно до засад теорії складних систем сукупність принципів дає змогу забезпечити ефективне функціонування системи забезпечення воєнної безпеки України в умовах загострення воєнно-політичної обстановки.

На основі визначення поточного рівня воєнної безпеки держави як у мирний, так і у воєнний час запропоновано у процес функціонування системи забезпечення воєнної безпеки додатково впровадити принцип обов'язкового зворотного зв'язку, який забезпечить постійний контроль за станом функціонування системи. Контроль як властивість системи дає змогу координувати комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію загрози, не вдаватися повторно до спланованих заходів, які мають неприйнятні значення показників ефективності щодо нейтралізації загрози (наприклад за зміни обстановки). Зазначена властивість системи уможливить суттєве скорочення витрат ресурсів для проведення комплексу заходів із нейтралізації загрози.

Ключові слова: воєнна безпека держави, принципи функціонування, безпекове середовище, національна безпека, національні цінності, національні інтереси, система забезпечення воєнної безпеки, рівень воєнної безпеки держави.

Постановка проблеми. Система забезпечення воєнної безпеки являє собою комплекс організаційних структур і сил, які виробляють цілеспрямовані рішення і проводять скоординовані дії та заходи щодо захисту й реалізації життєво важливих інтересів людини, суспільства, сектору безпеки і оборони та держави в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз у воєнній сфері.

Як і будь-яка система, вона має свої властивості – характерні риси, які визначають, що певна структура або сукупність елементів є саме системою забезпечення воєнної безпеки. Вони відображають сутність, організацію та принципи її функціонування. Основними можна вважати такі властивості: цілісність, комплексність, ієрархічність, системність і взаємозв'язок елементів, динамічність, цілеспрямованість, законодавча визначеність, безперервність функціонування тощо.

Отже, система забезпечення воєнної безпеки являє собою складну організаційну структуру. На думку М. Згуровського і Н. Панкратової, складність є спільною властивістю єдиної множини різноманітних об'єктів, які структурно взаємопов'язані, функціонально взаємозалежні та взаємодіють між собою [1]. У такому випадку складність ототожнюється з поняттям системної цілісності.

Автор вважає за доцільне розширити зазначене поняття в контексті системи забезпечення воєнної безпеки як такої системи, що має генерувати емерджентний ефект від функціонування всіх її складників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом питанням забезпечення національної безпеки України вітчизняними науковцями приділялося багато уваги. Так, у дослідженні [2] розглядалися проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки: зарубіжний і вітчизняний досвід станом до 2022 р. Результати вивчення проблем національної безпеки держави викладено у монографії [3], але також станом до 2022 р. У праці [4] обґрунтовано методологію комплексного використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки й оборони для протидії загрозам воєнній безпеці України, які розглядалися у 2020 р. Автором дослідження [5] воєнну безпеку вивчено в контексті глобального управління. Тож можна зробити висновок, що наразі немає опублікованих напрацювань щодо сформованих принципів функціонування системи воєнної безпеки держави, які відповідають сучасним умовам та середньостроковому горизонту прогнозування стану безпекового середовища України.

Мета статті – обґрунтування основних принципів функціонування системи воєнної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Система забезпечення воєнної безпеки держави, як і будь-яка складна організаційна система [6], повинна мати свої принципи функціонування (основні правила, положення або ідеї, що визначають, яким чином щось працює, діє чи функціонує).

Обґрунтування принципів функціонування системи забезпечення воєнної безпеки (СЗВБ) – вкрай складне наукове завдання, оскільки на відміну від законів природи закони суспільства проявляються через людську активність, яка має суб'єктивний характер [7, 8]. Обґрунтування принципів складного процесу забезпечення воєнної безпеки має базуватися на поєднанні загальних принципів функціонування складних систем, яка буде їх реалізовувати відповідно до теорії складних систем, законів природи та суб'єктивного характеру, притаманного соціальним системам [9].

Одним із найважливіших принципів, на якому має ґрунтуватися функціонування системи забезпечення воєнної безпеки, є *цілісність системи*. Зміст цього принципу становитиме пов'язаність елементів. Його математичне формулювання [8] матиме такий вигляд:

$$S_{\text{заг.}} = \sum_{i=1}^m S_i, \quad (1)$$

де $S_{\text{заг.}}$ – пов'язаність СЗВБ (загальна кількість зв'язків у системі);

m – кількість змістовних характеристик, за якими визначається зв'язок між елементами;

$$S_i = D_i n(n-1)/2, \quad (2)$$

де S_i – кількість зв'язків за змістовною характеристикою i ;

D_i – системоутворюючий параметр пов'язаності, $0 \leq D_i \leq 1$;

n – кількість елементів у системі.

Водночас чим менше існує обмежень на зв'язки між елементами й підсистемами, тим вища пов'язаність системи.

Основна функція будь-якої складної підсистеми забезпечення воєнної безпеки зумовлена її роллю в ієрархічно вищій системі забезпечення національної безпеки, де підсистема забезпечення воєнної безпеки є її складником. Отже, головним завданням системи забезпечення воєнної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України є реалізація національних інтересів у сфері воєнної безпеки, що гарантувало б суверенітет і територіальну цілісність держави в умовах негативного впливу на цей процес зовнішніх і внутрішніх загроз [10–16].

Відповідно до теорії воєнної безпеки процес реалізації національних інтересів у сфері воєнної безпеки відбувається за такими етапами: моніторинг небезпек і загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки; ідентифікація небезпек і загроз; розроблення варіантів нейтралізації загроз (комплексу скоординованих дій); прийняття рішення про нейтралізацію загрози; забезпечення виконання рішення; практична реалізація рішення; контроль за виконанням. На цьому цикл закінчується і починається новий у тій самій послідовності. Отже, процес забезпечення воєнної безпеки має циклічний характер, тому другий основний принцип – *циклічність функціонування* (рисунк 1).

Слід зауважити, що процес забезпечення воєнної безпеки має відбуватися безперервно 24/7, цілодобово й увесь рік, тобто жодних зупинок, пауз у ньому не має бути, незважаючи ні на ніякі обставини. Тому наступним є *принцип безперервності*. Загрози й небезпеки розвиваються не залежно від функціонування системи забезпечення воєнної безпеки України, тому моніторинг їх має відбуватися безперервно. Безперервність також має полягати у підтриманні спроможності органів державного управління постійно здійснювати вплив на суб'єктів забезпечення воєнної безпеки під час моніторингу, в ході підготовки і проведення комплексу заходів із нейтралізації виявлених небезпек і загроз, а також отримувати від них інформацію (доповіді, донесення, зведення про обстановку, що склалася) [16]. Безперервність передбачає, що в умовах виникнення загрози, настання кризової ситуації система продовжує діяти без значної втрати функціональності, усі суб'єкти забезпечення національної стійкості здатні виконувати основні функції [17].

Оскільки процес забезпечення воєнної безпеки в Україні базується на трьох концепціях – запобігання, стримування та відбиття збройної агресії, – цілком логічно буде затвердити це у принципах функціонування системи забезпечення воєнної безпеки [18]. Маємо *принцип потрібного реагування*.

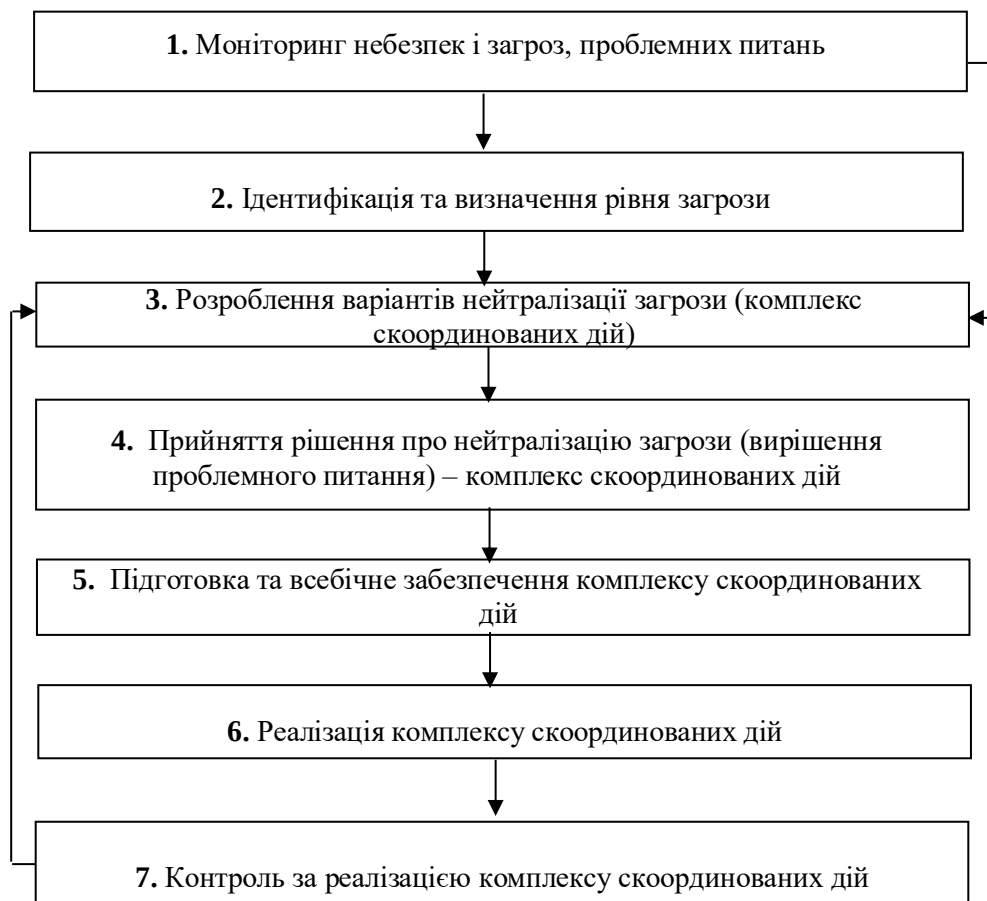

Рисунок 1 – Етапи (фази) функціонування системи забезпечення воєнної безпеки [10–17]

Потрійність передбачатиме таке: активна співпраця з усіма державами світу щодо забезпечення стратегічної стабільності й відвернення воєнних конфліктів лише політичними, дипломатичними та економічними методами; створення воєнного потенціалу України (та його демонстрація), здатного звести до мінімуму ймовірність виникнення воєнного конфлікту за рахунок потенційної можливості завдати агресорові шкоди, за якої він втрачає стимули для нападу; відсіч можливої збройної агресії в разі її виникнення, що забезпечить поразку агресора та примусить його до припинення воєнних дій і відмови від своїх намірів.

Принцип оперативності полягає у здатності органів державного управління суб'єктів забезпечення воєнної безпеки виконувати завдання управління у стислий термін, що дасть змогу запобігати ескаляцію небезпеки, загрозам у дії, швидко реагувати на виявлену загрозу і своєчасно впливати на суб'єктів забезпечення воєнної безпеки в інтересах успішного виконання поставлених завдань і досягнення мети функціонування СЗВБ. Цей принцип відображає закон відповідності потрібного і наявного часу у процесі вирішення завдань управління. Оперативність СЗВБ охоплює: відносний середній час реагування системи на виявлену загрозу; середній час реагування елементів системи на управлінські команди (час проходження інформації); середній час контролю системи та її координації на різних фазах функціонування (мінімальний час, необхідний для виконання функцій контролю відповідно до кожної підсистеми). Вирішення проблеми підвищення оперативності управління має комплексний характер і пов'язано з удосконаленням роботи збирання й оброблення даних воєнно-політичної і воєнно-стратегічної обстановки, удосконаленням структури і методів роботи органів державного управління, упорядкуванням потоку інформації, широким утіленням у процеси управління засобів автоматизації та АСУ.

Принцип керованості системи забезпечення воєнної безпеки передбачає здатність системи приймати якісні рішення щодо: запобігання зародженню й розвитку загроз національним інтересам у сфері воєнної безпеки; комплексу скоординованих дій із нейтралізації виявлених загроз, стримування та відсічі збройної агресії; розроблення і прийняття рішень про розвиток системи, координацію і контроль виконання прийнятих рішень і контроль поточного та прогнозованого рівня воєнної безпеки, ефективності функціонування системи забезпечення

воєнної безпеки після реалізації прийнятого рішення; ступеня впровадження демократичного цивільного контролю у підсистему управління.

Принцип адаптивності системи забезпечення воєнної безпеки до зміни зовнішнього середовища має досягатися насамперед через своєчасні зміни у структурі системи забезпечення воєнної безпеки, які дають змогу виявляти нові види, типи небезпек і загроз воєнного характеру. До таких нових типів небезпек і загроз передусім слід віднести загрози, пов'язані з розвитком науково-технічного прогресу, різноманітними інноваціями в ІТ-сфері тощо.

Принцип адекватності у реагуванні на зовнішні подразники полягає у здатності органів державного управління забезпечити ефективну реалізацію можливостей ресурсів системи забезпечення воєнної безпеки для успішного виконання нею поставлених завдань і досягнення необхідного рівня воєнної безпеки з найменшими втратами й у визначений термін. Саме тому адекватність у реагуванні на зовнішні подразники необхідно розглядати у взаємозв'язку з оперативністю.

Принцип взаємосумісності досягається насамперед сумісністю процедур, взаємовідносин між різними елементами сектору безпеки і оборони, а також сумісністю між сектором безпеки й оборони України і міжнародними системами безпеки, які може бути залучено до надання допомоги нашої державі з реагування на виявлені загрози.

Принцип відповідності ресурсним можливостям держави передусім має враховувати економічні можливості держави на утримання й розвиток суб'єктів забезпечення воєнної безпеки, забезпечувати неперевантаження, запобігати «перегріву» економіки держави.

Принцип відповідності структури системи забезпечення воєнної безпеки покладеним функціям і завданням досягається створенням такої структури системи, яка повністю відповідатиме покладеним функціям і завданням, у якій не буде дублювання функцій і завдань між елементами системи.

Структурна відповідність системи покладеним функціям і завданням розкриває такі її властивості: виявлення зовнішніх і внутрішніх різновидів небезпек і загроз національним інтересам за всіма сферами воєнної безпеки; розроблення й ухвалення рішень щодо їх нейтралізації, здатність нейтралізувати виявлені загрози й у разі виникнення воєнного конфлікту здатність дати відсіч збройній агресії у масштабах, визначених у стратегії воєнної безпеки; у разі появи нових видів небезпек, загроз – здатність за необхідності змінювати (доповнювати, нарощувати) свою структуру, пристосовуючись до зовнішніх умов, зовнішньополітичного вектора й чинників, що впливають на її функціонування, зі збереженням здатності виконувати пріоритетні завдання, покладені на СЗВБ. Зважаючи на зміст структурної відповідності СЗВБ являтиме собою співвідношення наявних структурно-логічних ланцюгів відповідно до покладених на систему завдань. Цей принцип тісно корелюється з принципом адаптивності.

Принцип відкритості полягає у демократичному цивільному контролі над сектором безпеки й оборони та іншими структурами в системі національної безпеки.

Принцип зворотного зв'язку забезпечуватиме контроль за функціонуванням системи забезпечення воєнної безпеки, координацію функціонування основних структурних елементів і перебіг фаз циклу функціонування самої системи, а також контроль за ефективністю функціонування всієї системи і рівнем воєнної безпеки держави загалом.

Висновки

1. У разі запровадження запропонована сукупність принципів функціонування системи забезпечення воєнної безпеки дасть змогу забезпечити ефективне функціонування цієї системи.

2. На основі визначення поточного рівня воєнної безпеки держави як у мирний, так і у воєнний час упровадження у процес функціонування системи забезпечення воєнної безпеки принципу обов'язкового зворотного зв'язку забезпечить постійний контроль за станом функціонування системи. Контроль за функціонуванням системи дає можливість, по-перше, координувати комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію загрози, по-друге, не вдаватися повторно до спланованих заходів, які мають неприйнятні значення показників ефективності щодо нейтралізації загрози (наприклад за зміни обстановки). Зазначена властивість системи уможливить суттєве скорочення витрат ресурсів для проведення комплексу заходів із нейтралізації загроз.

3. Сукупністю принципів функціонування системи забезпечення воєнної безпеки держави доцільно доповнити Закон України «Про національну безпеку України». Запропоноване

вдосконалення цього Закону суттєво вплине на ефективність функціонування системи забезпечення воєнної безпеки й рівень воєнної безпеки держави.

Напрямом подальших наукових досліджень вбачається вирішення питання вдосконалення механізмів функціонування й розвитку системи забезпечення воєнної безпеки держави.

Перелік джерел посилання

1. Гальчинський А. Методологія складних систем. *Економіка України*. 2007. № 8. URL: <https://7promeniv.com.ua> (дата звернення: 01.06.2025).
2. Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки: зарубіжний і вітчизняний досвід. Основи національної безпеки : монографія / В. Калюх та ін. Київ : Ліра-К, 2022. 408 с.
3. Основи воєнно-теоретичних досліджень: нові реалії та технології : монографія в 4 т. Київ : ЦНДІ ЗС України, 2022. Т. 1 : Дослідження проблем національної безпеки держави / І. С. Романченко та ін.; за заг. ред. проф. Романченка І. С. Київ : ЦНДІ ЗС України, 2022. 288 с.
4. Методологія комплексного використання військових і невійськових сил та засобів сектору безпеки і оборони для протидії сучасним загрозам воєнній безпеці України : монографія / Богданович В. Ю. та ін. 2-ге, розшир. та доп. Київ : НУО України, 2021. 364 с.
5. Каляєв А. Воєнна безпека в контексті глобального управління: український вимір. Київ : Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2020. 420 с.
6. Сурмин Ю. П. Теорія систем і системний аналіз. Київ : МАУП, 2003. 364 с.
7. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Пріоритетність національних інтересів у світлі Стратегії національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2005. № 3. С. 11–18.
8. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України. Київ : Євроатлантикінформ, 2007. 590 с.
9. Теорія керування і прогнозування складних систем : навч. посіб. / уклад. В. Д. Романенко. 2-ге вид., перероб. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. 64 с.
10. Лисицин Е. М., Лобанов А. А., Переверзін Ю. П. Національні інтереси України, проблеми та шляхи їх реалізації. *Честь і закон*. 2004. № 9. С. 17–23.
11. Косевцов В. О., Лобанов А. А. Оцінка рівня воєнної безпеки України та пропозиції щодо його підвищення. *Збірник праць ЦНДІ ЗСУ*. 2006. № 4. С. 43–50.
12. Лобанов А. А. Нормативно-правова база функціонування системи забезпечення воєнної безпеки України: проблеми і шляхи вирішення. *Труди академії*. Київ : НАОУ, 2008. № 4 (84). С. 5–8.
13. Лисицин Е. М., Лобанов А. А. Щодо проблеми визначення національних інтересів і цілей державної політики у сфері воєнної безпеки України. *Наука і оборона*. 2010. № 1. С. 22–29.
14. Косевцов В. О., Телелим В. М., Лобанов А. А. Підхід до оцінювання ефективності функціонування системи забезпечення воєнної безпеки держави. *Наука і оборона*. 2010. № 3. С. 31–35.
15. Лобанов А., Ігнат'єв А., Луцький О. Національні інтереси як центральна категорія теорії національної безпеки. *JSPS. Journal of Scientific Papers Social development and Security*. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2025.15.3.3>.
16. Основи стратегії національної безпеки та оборони держави : підручник / О. П. Дузь-Крятченко, Ю. В. Пунда, В. П. Грищенко та ін.; за заг. ред. А. М. Сиротенка. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : НУОУ ім. Івана Черняховського, 2022. 444 с.
17. Концепція забезпечення національної системи стійкості : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: <https://surl.li/fcrper> (дата звернення: 01.06.2025).
18. Управління та реформування сектору безпеки : рекомендації для співробітників ОБСЄ. URL: <https://surl.li/wwgprun> (дата звернення: 01.06.2025).

Стаття надійшла до редакції 01.06.2025 р.

A. Ihnatiev

PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF ENSURING MILITARY SECURITY OF THE STATE

One of the key outcomes of the NATO summit held on May 24–25, 2025 in The Hague, the Netherlands, was the approval of a new long-term defense plan. The leaders of 32 NATO member states agreed to increase defense spending to 5 % of GDP by 2035, while supporting Ukraine in its fight against Russia to achieve lasting peace in the future.

This confirms that most of the Alliance leaders clearly understand that stability and security throughout the European region are closely linked to the state of military security in Ukraine.

Even a brief retrospective analysis from February 2022 to the present highlights that Ukraine has become a barrier between the European community and Russian westward expansion. The higher Ukraine's level of military security and its ability to defend itself against the eastern aggressor, the lower the risk of military actions against, at the very least, neighboring EU countries (Latvia, Lithuania, Estonia, Poland, and Moldova). It is precisely the heroic Ukrainian resistance that exhausts the resources of the aggressor, reducing its offensive potential.

This specific feature of the geopolitical environment in the European region, along with the experience gained by Ukraine's security and defense forces in organizing and implementing resistance to armed aggression, indicates the need to revise the principles of functioning of the state military security system. This system encompasses all areas – political, military, economic, informational, and diplomatic – and coordinates their interaction with the aim of achieving the main goal: the protection of the state's sovereignty, territorial integrity, and inviolability.

A reasoned disclosure of these principles will make it possible to subsequently amend the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine," which currently does not contain them. The proposed improvement to this law will significantly impact the effectiveness of the military security system and the overall level of military security of the state.

Keywords: *military security of the state, principles of functioning, security environment, national security, national values, national interests, military security system, level of military security of the state.*

ІГНАТЬЄВ Андрій Михайлович – кандидат наук з державного управління, докторант, Національний університет оборони України
<https://orcid.org/0000-0002-0482-6024>